

Smiljka Tomanović

Predavanje na kursu Izazovi savremene porodice

Materinstvo i majčinstvo u savremenosti

Varijeteti konstrukta „intenzivnog materinstva/majčinstva“ i alternative

Moderna „detecentrična“ porodica usredištena na dete kao „projekat“ ili „investiciju u budućnost“ povlači sa sobom žrtvujući model roditeljstva, koji je jedan od postulata ideologije familizma (Donzelot) da je blagostanje i uspešnost (društvenosti) deteta prevashodno odgovornost roditelja. Ovo načelo je sadržano u poimanju socijalizacije u sociološkim teorijama kao centralnog procesa i jedne od univerzalnih funkcija porodice, koja se prvenstveno sagledava kroz njene ishode – uspešno podruštvljenog i adaptiranog pojedinca. U tom smislu etika dobrog roditeljstva počiva na modernističkom obrascu komplementarnosti segregiranih rodni uloga: ekspresivne – ženske/ majčinske i instrumentalne – muške/ očinske (Parsons), a kao derivat je prisutna i u Bekerovoj teoriji racionalnog izbora koja podržava racionalnost ovakve podele roditeljskih uloga i majčinu intenzivnu uključenost u vaspitanje deteta, kao i u Kolmanovoj (Coleman) teoriji koja tumači slabljenje socijalnog kapitala kao posledicu zapošljavanja majki i njene manje prisutnosti u vaspitanju dece i u lokalnoj zajednici.

Etika roditeljskog žrtvovanja za dobrobit dece i u njihovom najboljem interesu ima dva obrasca rodnog ispoljavanja staranja („care“): ženski – koji počiva na etici majčinske brige, i muški – koji počiva na etici očinskog obezbeđivanja porodice. Etika brige je u osnovi svih diskursa o materinstvu i majčinstvu, odnosno „maternalističkih ideologija“ (Vilenica, 2013) - u osnovi imaju normativ **intenzivnog materinstva** koji pretpostavlja kompletnu emocionalnu i vremensku uključenost i detecentričnost majke (Arendell, 2000; Lee et al. 2014).

U tradicionalnoj i građanskoj kulturi Srba, **model „majke mučenice“** visoko je vrednovan (Tripković, 1997), uz glorifikaciju „majčinske ljubavi“ (Srđić Srebro, 2014), a prihvaćen je u socijalističkom društvu Srbije (Blagojević, 1996: Tomanović-Mihajlović, 1997; Tomanović, 2010; 2017) kao oblik samorealizacije u privatnoj sferi. U delu javnog diskursa u postsocijalističkoj transformaciji, on postaje posebno naglašen kroz moralnost

„dobre majke“. Tradicionalno – moderna verzija konstrukta „majke mučenice“ je „žrtveni mikromatrijarhat“, kako ga naziva Marina Blagojević, koji nastaje u socijalizmu kao kompenzacija faktičke (uprkos normativnom idealu) neravnopravnosti i nejednakosti u javnoj sferi – jačanjem uticaja u privatnoj sferi porodice, domaćinstva i mreže neformalnih odnosa. Unutra njega, „žrtvovanje za decu“ je varijanta intenzivnog majčinstva u kontekstu pune zaposlenosti žena i njihovog „dvostrukog bremena“.

U poslednjim decenijama XX veka kao imperativ pred savremene roditelje se postavlja odgajanje ne „normalnog“ već „super deteta“, deteta koje ispoljava maksimum kvaliteta na različitim poljima: kognitivnom, socijalnom, emocionalnom, fizičkom. „Sve za dete“ (E. Beck – Gernsheim, 1992) podrazumeva da detetu treba obezbediti najbolje uslove za obrazovanje, zdravlje, psihološko blagostanje i zaštititi ga od najrazličitijih ekoloških rizika (cela ova priča se lansira nakon ekološke katastrofe u nuklearci u Černobilu). Koristeći fukoovsku terminologiju, ova autorka, govori o „pripitomljavanju majki“ (Ibid.) koje se još pre začeca medicinski pripremaju da budu adekvatan „inkubator za fetus“ (uzimanje folne kiseline kao suplementa npr.), a pravila u prenatalnom periodu su veoma striktna (bez alkohola, nikotina, kofeina, navike deteta ka zdravoj ishrani se stvaraju još u periodu trudnoće i sl). Liberalni diskurs osamdesetih sa naglaskom na individualizaciji, prebacuje odgovornost za potomstvo na pojedinca, odnosno roditelje (čitaj majku), pa se striktna pravila tumače kao „medicinske preporuke“, a svako odstupanje od savršeno zdravog, adekvatno uhranjenog, kognitivno naprednog, socijalno adaptiranog, psihološki uravnoteženog i sličnog deteta, predstavlja rezultat izbora roditelja, odnosno njihovog neuspeha. Manipulacija krivicom je veoma snažan mehanizam „pripitomljavanja“ roditelja, posebno majki¹. Pri tome imperativ „dobrog roditeljstva“ ne uzima u obzir klasu i socioekonomski položaj i resurse i mogućnosti roditelja da obezbede kvalitetnu (a preskupu, npr. organsku ishranu), već samo jeftinu koja dovodi do gojaznosti dece (fat shaming), skupe ustanove, aktivnosti i učila koja podstiču kognitivni razvoj dece, adekvatne uslove stanovanja (nasuprot astmi npr.), ekološki ispravne i kvalitetne igračke

¹ Preporučujem da pogledate odličan film „We need to talk about Kevin“ https://www.imdb.com/title/tt1242460/?ref=nm_sr_srsq_0 ili da pročitate još bolju knjigu koja je prevedena kod nas https://www.laguna.rs/n790_knjiga_moramo_da_razgovaramo_o_kevinu_laguna.html, jer se upravo radi o jednoj „neadaptiranoj majci“ dečaka sa teškim antisocijalnim poremećajem, koja je ostavljena da se sa njim bori skoro sama i potom sa snažnim osećanjem majčinske krivice. I film i knjiga su izazvali različita tumačenja i polemike, npr. <https://www.theguardian.com/film/filmblog/2011/oct/25/we-need-to-talk-about-men>

i opremu za decu (nasuprot jeftinih, često toksičnih) i slično². Njima ostaje samo individualizovana krivica da nisu „dovoljno dobri“ roditelji (majke).

U kvalitativnim istraživanjima tranzicije u majčinstvo i ranog majčinstva su kao dominantni normativni obrasci identifikovani: **medicinski, naturalistički**: sa varijantama gde svaka na svoj način, propoveda vrstu „povratka prirodi“: 1. „ekološko majčinstvo“; 2. bihejviorističke nauke s uporištem u ekologiji – naglasak na materinskom instinktu i 3. esencijalistički feminizam – oslobađanje žene kroz majčinstvo (Badinter, 2013)³, **popularno tradicionalni diskurs materinstva**, gde starije generacije žena prenose svoja iskustva majkama (Miller, 2005).

Pored neospornog popularno-tradicionalnog diskursa materinstva, sa njegovim kulturološkim specifičnostima intergeneracijske transmisije od starijih ka mlađim ženama, u Srbiji je značajno prihvaćen medicinski diskurs koji se najviše očituje u medikalizaciji trudnoće i porođaja (Stanković, 2015). Novi diskurs naturalizacije majčinstva, oblikovan je u sadejstvu pokreta poslednjih decenija XX veka, kao što su ekološki pokret, maternalistički feminizam, pokret za dojenje (La Leche League), a svoj ekstremni izraz dobija u pokretu za attachment parenting (Petrović, 2015)⁴. Namećući „naturalistički“ ideal materinstva i majčinstva kao novu etiku žrtvovanja žena (Badinter, 2013), on predstavlja novi oblik familističkog „pripitomljavanja žena“ (Beck–Gernsheim, 1992) nakon perioda njihove emancipacije od polovine prošlog veka.

Dojenje se pokazuje kao paradigmatičan primer tog procesa: ono se ne percipira i interpretira kao pravo na lični i individualizovan izbor, jer se kosi sa „najboljim interesima deteta“. Pitanje dojenja je u srži jedne od centralnih debata u feminizmu danas, pošto su: *„pitanja koja se tiču ženskog tela, posebno reproduktivnih prava i seksualnosti, najvažniji izvor ambivalencije unutar savremenog feminizma“* (Ignjatović, Buturović, 2018: 84). Stanovišta teoretičarki se sukobljavaju oko toga da li je dojenje emancipatorska ili porobljavajuća praksa, odnosno: *„da li dojenje vodi oslobađanju ili otuđenju žena. Za*

² Različite modele roditeljstva prisutne u SAD na pitak i duhovit način, a sa vidljivom kritikom i sarkazmom, prikazuje Sam Mendes u odličnom filmu koji je kod nas prikazivan pod nazivom “Savršen dom” https://www.imdb.com/title/tt1176740/?ref_=nv_sr_srsq_0

³ Vidi tekst Badinter u prilogu.

⁴ O ovome više u proseminarskom izlaganju i prezentaciji.

jednu grupu teoretičara, dojenje je oslobađajuća praksa, dok drugi tabor kritikuje promociju dojenja kao oblik ugnjetavanja“. (Ibid.: 84).

U Srbiji je naturalistički diskurs malo zastupljen, osim kada je u pitanju dojenje. U Srbiji, prema standardima Svetske zdravstvene organizacije (WHO), mali broj žena doji, te su toga izraženo prisutne kampanje za dojenje preko UNICEF-a („škola za trudnice“) i organizacija civilnog sektora (npr. udruženje „Roditelj“) i slično. Ovde se meša medicinski diskurs materinstva, sa postuliranim autoritetom stručnjaka koji određuju, procenjuju i dokazuju šta je „najbolji interes deteta“, sa naturalističkim diskursom „prirodnosti“ dojenja, koje je „prirodno“ povezano sa ženom.

U savremenom kontekstu, konstrukt intenzivnog materinstva se u praksi ispoljava kao pokušaj mladih žena da ispune višestruke zahteve (i vlastite aspiracije) – za poslom, karijerom, finansijskom nezavisnošću i intenzivnom praksom majčinstva. Taj „nemogući poduhvat“ slikovito opisuje sledeći citat iz intervjua sa Elizabet Badinter, autorkom knjige „Sukob. Kako ideal savremenog majčinstva ugrožava ženu“ (2013):

Hoću da budem savršena majka, objasnila mi je jedna mlada Amerikanka kad sam je zatekla u toaletu aerodroma „Šarl de Gol“. Uz sliku svog sedmomesečnog sina uz pomoć komplikovane električne pumpe ispumpavala je sebi mleko. Živi u Čikagu, gde joj je ostala porodica, a morala je na dvonedeljni poslovni put po Evropi. Tek što je zakoračila na tlo Starog kontinenta, zaglavila je u toaletu a ispumpano mleko baca odmah u aerodromski lavabo. To je samo da ga ne izgubi, jer zacrtala je sebi da će malog Džeka dojiti bar godinu dana. Piše u knjigama da tako treba, pa će njen službeni put biti svakih nekoliko sati prekidan pauzama za ispumpavanje. Kad se vrati u Čikago moći će zahvaljujući upornom trudu da nastavi da doji svog mališana.

Alternativni normativi materinstva i majčinstva su *ravnopravno materinstvo* (equal share motherhood) i *rizično materinstvo* (risk taking motherhood) (Lee et al. 2014). Oni su prisutni, ali u znatno manjoj meri, u javnom diskursu i u narativima roditelja u Srbiji. Prvi je vezan s promocijom novih obrazaca roditeljstva, a drugi s percepcijom majčinstva u jednoroditeljskim porodicama tzv. „samohranih majki“ (Tomanović, Ljubičić, Stanojević, 2014).

Literatura:

Arendell, T. (2000): „Conceiving and Investigating Motherhood: The Decade's Scholarship“, *Journal of Marriage and the Family*, 62: 1192–1207.

Badinter, E. (2013) *Sukob. Kako ideal suvremenog majčinstva ugrožava ženu*, Zagreb: Algoritam: 33 – 70.

Beck-Gernsheim, E. (1992) „Everything for the Child – for Better or Worse?“ , u U. Bjornberg (ed.) *European Parents in the 1990s*« New York, London: Transaction Publishers: 59 – 83.

Blagojević-Šijaković, M. (1996) „Materinstvo u Srbiji - paradoks samo/žrtvovanja“, *Sociologija*, vol. 38, br. 4: 625-648.

Donzelot, J. (1979) *The Policing of Families*, New York: Pantheon Books. (Donzelo, Ž. (1988): „Vladanje posredstvom porodice“ u *Rađanje moderne porodice*, A. Milić (prir.) Zavod za udžbenike, Beograd: 131 – 146.)

Ignjatović, S., Buturović, Ž. (2018) „Breastfeeding Divisions in Ethics and Politics of Feminism“, *Sociologija*, vol. 60, br. 1: 84-95.

Lee, E., J. Bristow, C. Faircloth and J. Macvarish (2014) *Parenting Culture Studies*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Miller, T. (2005) *Making Sense of Motherhood. A Narrative Approach*, Cambridge: Cambridge University Press.

Petrović, D. (2015) „Kad bi bila na pustom ostrvu – Analiza diskursa o *attachment parenting*-u“, u *Politike roditeljstva*, Čigoja i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Beograd: 189 – 205.

Srdić Srebro, A. (2014) „Materinstvo: prirodni zakon ili sociokulturni konstrukt?“, *Etnološko-antropološke sveske*, 23, 12: 37 – 50.

Stanković, B. (2015) „Žena kao subjekt porođaja: telesno, tehnološki i subjektivni aspekt“, *Sociologija*, LVI, 4: 524 – 544.

Tomanović, S. (2010) „Odlike roditeljstva“, u: Milić A. i saradnici: *Vreme porodica – sociološka studija o porodičnoj transformaciji u savremenoj Srbiji*, Čigoja: 177-195.

Tomanović, S. (2017) „Roditeljstvo između familizma i individualizacije: primer Srbije“ u zborniku *Individualizam*, uredili S. Ignjatović i A. Bošković, Beograd, Institut društvenih nauka, str. 162 - 181.

Tomanović, S. Ljubičić, M., Stanojević, D. (2014): *Jednoroditeljske porodice u Srbiji – sociološka studija*, Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Čigoja.

Tomanović-Mihajlović, S. (1997): *Detinjstvo u Rakovici: svakodnevni život dece u radničkoj porodici*, Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.

Tripković, G. (1997) *Materinstvo. Kulturni obrazac Srba*, Matica srpska, Novi Sad.

Vilenica, A. (2013): „Postajanje majkom: Od neoliberalnog režima materinstva ka radikalnoj političkoj subjektivizaciji“, u: Vilenica A. (ur.) *Postajanje majkom u vreme neoliberalnog kapitalizma*, (uzbu))na))), Danijel Print, Novi Sad, Beograd: 9-32.

1. Kakav je odnos intenzivnog majčinstva sa postmodernim normativom individualizacije pojedinca?
2. Kakav je odnos ovog normativa i prakse sa težnjom za emancipacijom žena?
3. Zašto istrajava žrtvujući normativ “intenzivnog” materinstva i praksa “pripitomljavanja majki”? Da li su oni na neki način i kako povezani da globalnim društveno-ekonomskim sistemom kapitalizma?